

Eesti Välispoliitika Instituudi mõttepaber no. 20

Aprill 2015

Valgevene arengud Ukraina kriisi taustal

Autor: *Karmo Tüür*

Ukraina sündmuste tõttu on toimumas märkimisväärseid muudatusi ka naaberriigis – Valgevene püüab muutunud väliskeskonna tingimustes muuta ka sisepoliitikat, kuid see võib endaga kaasa tuua täiesti uusi ohustsenaariume.

Valgevene pikaajaline president Aleksandr Lukašenko on saanud „Euroopa viimasest diktaatorist“ täiesti aktsepteeritavaks poliitikuks. Ilma sisuliselt midagi muutmata oma riigi sisepoliitikas, on ta välispoliitiliselt muutunud Lääne liidrite jaoks mitte lihtsalt nõ käesurutavaks, vaid ka arvestatavaks partneriks ning Minsk on muutunud kohaks, kust mitte enam ei kutsuta tagasi saadikuid, vaid kuhu lähevad kohale Euroopa riigipead.

Püüdes kindlustada oma võimu, on Lukašenko otsustanud kasutada nõ ettevaatliku valgevenestamise taktikat. Enamasti venekeelses ja vene inforuumis paikneva elanikkonnaga riigis võib see taktika olla aga ohtlik ja võimaldada Moskval välja vahetada liiga vähe koostööaltiks osutunud Valgevene riigipea.

Minski kahetine roll

Minsk on ka varem olnud post-NSVL konfliktide lahendamise kohaks, tuntum on ehk Mägi-Karabahhia läbirääkimisteks loodud nn Minski grupp. Sellele vaatamata on praegu tegemist Valgevene välispoliitilise tipphetkega.

Lukašenko on oma legendaarse manööverdamisvõime viinud veelgi kõrgemale tasemele, suutes jääda nii Venemaa lähimaks liitlaseks kui ka muutudes Läänele meelepäraseks partneriks. Ehk siis olles Venemaa toetaja, esineb ta ühtlasi ka Venemaa poolt korraldatud probleemide lahendaja või vähemalt vahendajana.

Valgevene riigi sise- ja välispoliitikast rääkides on paratamatu, et kõik taandub nüüdseks juba 20 aastat ametis olnud presidendi isikule ja tema väljaütlemistele. Lukašenko on osutunud välispoliitilises mõttes lausa Hiina tasemel *status quo* põhimõtte järgijaks.

Suutes end esitada Venemaa strateegilise partnerina (alates paljuski fiktiivsest Liitriigist kuni üsnagi efektiivse Tolliliiduni), pole Lukašenko tunnustanud ei Venemaa varasemaid välispoliitilisi *status quo*'d muutvaid saavutusi (Abhaasia ja Lõuna-Osseetia) ega ka nüüdset territoriaalset kasvu (Krimmi annekteerimine).

Veelgi enam, Aleksnder Lukašenko sõnad Ukraina territoriaalse terviklikkuse austamisest ja valmidusest vastu hakata nn Vene maailma idee levitamisele, lisaks õppused Valgevene-Venemaa seni sisuliselt avatud piiri kaitsmiseks on muutnud Valgevene kuvandit praktiliselt vabadusvõitleja tasemeni.

Lukašenka meelekindluse põhjused

Mis võivad siis olla Valgevene presidendi meelekindluse põhjused? Kas tõepoolest siiras protest Moskva käitumise vastu ja soov toetada konfliktis kannatanuid? Või oleks mõistlikum otsida pragmaatilisemaid seletusi?

End sisuliselt Kesk-Aasia „rahva isadega“ samale pulgale asetanud, eluaegsele läheneva valitsusajaga riigipea on loomuldasa huvitatud stabiilsusest, seda nii sise- kui välispoliitilises kontekstis. Mis on need võimalikud ohud, mis võivad seda ähvardada?

Valgevene ja Ukraina omavaheline piir on vägagi pikk (enam kui 1000 km) ja seni veel sisuliselt demarkeerimata (protsess algas 2013.a dets). Ukraina konflikti otsene kandumine üle piiri on küll mitte kuigi suure tõenäosusega, kuid kaude suhteliselt hõlpsasti toimuda võiv, olgu kasvõi süüdistuste näol Kiievile kaasaitamises.

Sellest tunduvalt olulisem faktor on aga siseriiklik. Lukašenko toetus rahva hulgas on küll tühine võrreldes Venemaa presidendi Vladimir Putiniga (Lukašenko reiting kõigub 32-43% vahemikus), kuid tõsiseltvõetavat siseriiklikku opositsiooni tal teadaolevalt pole. Otseselt nõ Maidani kordumine ehk rahva meeleavaldus korrumppeerunud ja ebaefektiivse võimu vastu pole tõenäoline. Sellest tunduvalt tõenäolisem võib olla nõ Anti-Maidani korraldamine, kus Venemaad toetavad ja/või Venemaalt toetatavad jõud võivad välja astuda Lukašenko vastaste loosungitega, nõudes Valgevene sisulist kapituleerumist ning Moskvale meelepärasema mehe võimustumist.

Lukašenko kui esirahvuslane

Omamoodi paradoksaalselt on Lukašenko parimaks liitlaseks selles olukorras valgevene rahvuslased, nii vähe või palju kui seda nähtust olemas on. Seetõttu pole ka imestada, et Valgevene president on sisuliselt hakanud läbi viima mõõdukat valgevenestamise poliitikat, tugevdades nii omaenda renomeed kui ka koondades rahvuslikult mõtlevat ja seetõttu suveräänsust hindavat seltskonda enda selja taha.

Tegemist pole niivõrd Aleksandr Lukašenko otsusega tugevdada valgevene keelt ja kultuuri kui võrd anda esiteks oma rahvale signaal: „Me pole Venemaa provints või järjekordne oblast“. Teiseks on see signaal ka Venemaale, et Minsk on valmis vastu hakkama ja et on olemas ka Lukašenkost (vähemalt vormiliselt) sõltumatud iseseisvusmeelsed jõud, kes ei loovuta oma iseolemist ilma vastuhakuta.

Selle uuspatriotismi leebeimaks väljundiks on näiteks Lukašenko väljaütlemine: „Kui keegi arvab, et Valgevene on nn Russkii Mir osa, siis unustagu ära!“ Kaudsemaks, aga seda jõulisemaks otsusekindluse tõendiks tuleb aga pidada Ukraina toetamist kõigil tasandil alates tippametnike

visiitidest ja väljaütlemistest¹, omariikluse kaitse vajadust rõhutavatest seadusemuudatustest² kuni nõ rahvaväelasteni ehk vabatahtlike võitlejateni.

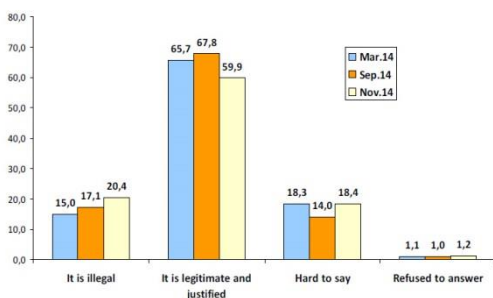
Tõele au andes tuleb öelda, et Valgevenest pärit vabatahtlikke sõdib mõlemal poolel Ukraina rindejoont. Täpseid arve ei tea keegi, aga hinnanguliselt on nn Novorossia poolel relva kandmas mõnikümmed, Kiievi poolel aga mõnisada inimest.

Kui esialgu hoidsid Ukraina poolel vabatahtlikult sõdivad valgevenelased madalat profiili, siis nüüd on nad otsustanud endast teada anda, koondudes ka omanimelistesse üksustesse (Pahonia³). Sellega soovitakse anda Venemaale selge signaal – me oleme ette valmistumas, saamas nii kogemusi kui varustust, et Moskva plaanidele vajadusel vastu hakata.

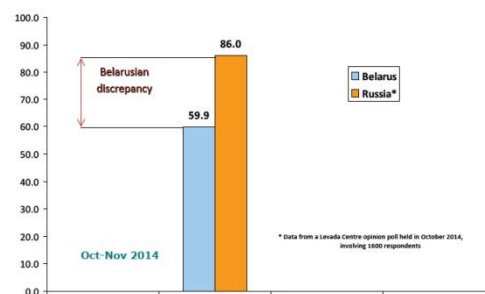
Valgevene avalik arvamus

Ehkki Valgevene elanike arvamusuuringute avalikesse tulemustesse tuleb suhtuda ettevaatlikult, saab siit siiski teha mõningaid järeldusi. Valgevene sotsioloogide arvamusel kohaselt domineerib sealse avaliku arvamuse kujundamises eelkõige Venemaa televisioon ning alles selle järel tulevad kohalik tele- ja trükimeedia⁴. Seetõttu pole ka imestada, et toetus nt Krimmi annekteerimisele kui õiguspärasele aktile on suhteliselt kõrge, kuid siiski väiksem kui Venemaal⁵.

Graph 1
How do you view the Crimea joining Russia?

Graph 2
Approval for the Crimea joining Russia

Ehkki nende inimeste hulk, kes eeldavad, et Venemaa võiks midagi taolist ka Valgevenes ette võtta, pole küll kõrge, kuid trendina on täheldatav, et kahaneb nende osakaal, kes usuvad vastupidist. Samamoodi on trendina märgatav, et langemas on ka usaldus Venemaa ajakirjanduse vastu, ehkki suures pildis on usaldustase nii omamaisesse kui naaberriigi ajakirjandusse ühel tasemel.

¹ Nii ütles Valgevene välisminister, et Ukraina 2014 a võimuvahetus on ainult Ukraina siseasi <http://mfa.gov.by/press/smi/f3f9d668c40b48a4.html>

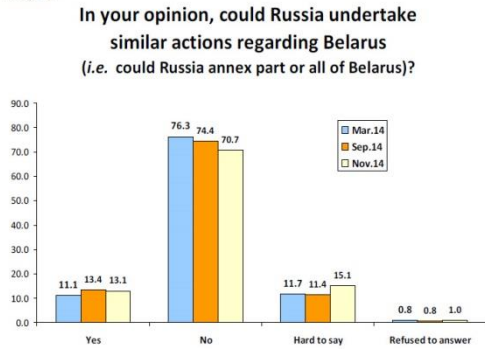
² Täiendus Valgevene sõjalise olukorra seadusesse, mille kohaselt loetakse sõjaolukorra väljakuulutamise üheks põhjuseks ka teise riigi poolt Valgevene territooriumile relvastatud grupeeringute saatmist. <http://jurisconsult.by/news/show/13905/>

³ <https://www.facebook.com/belpahonia?fref=ts>

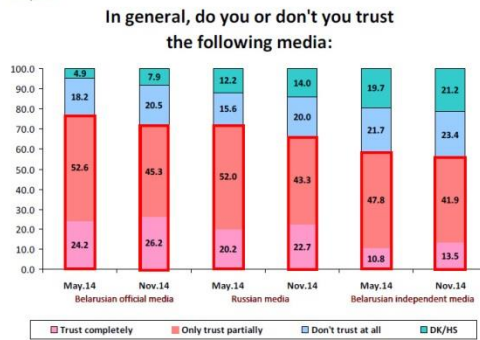
⁴ Anton Shymanski „COVERAGE OF THE UKRAINIAN EVENTS IN THE BELARUSIAN MEDIA SPACE“ <http://www.belaw.eu/?p=1170>

⁵ Andrei Vardomatski „The Belarusian discrepancy is increasing – the Crimea has become slightly less “ours”“ <http://www.belaw.eu/?p=1246>

Graph 3

Graph 5

Võttes aga arvesse, et enamik valgevenelasi eelistab venekeelseid telekanaleid, sotsiaalvõrgustikke ja otsingumootoreid, siis pole ka imestada et vene informatsioon on Valgevenes peaaegu monopoolses seisundis⁶. Selle omamoodi paradoksaalseks kinnituseks võib tuua asjaolu, et „vene kultuuri levitav“ organisatsioon Russkii Mir pole isegi pidanud vajalikuks avada Valgevenes oma kontorit⁷.

Valgevene rahvuslus on üsna kummalises taassünni faasis, kus poliitiline riiklus on praktiliselt olemas, aga selle rahvuskultuuriline sisu on äärmiselt hägus. Nii näiteks üks pool-opositsiooniline ja peamiselt Poolas tegutsev telekanal Belsat.tv tegeleb mh sellega, et õpetab kasutama kõige elementaarsemaid/olmelisemaid valgevenekeelseid sõnu⁸.

Valgevenestamise taktika ohud⁹

Praegu võib oletada, et Aleksandr Lukašenko on valinud oma strateegilise eesmärgi ehk võimu säilitamise saavutamiseks ettevaatliku valgevenestamise taktika. Esiteks loodab ta seeläbi võtta kaardid käest väheselgi allesjäänud opositsioonil ning teiseks rakendada rahvuse-ehitamise energia omariikluse tugevdamisse ning enda kui „rahva isa ja omariikluse kaitsja“ rolli kinnistamisse.

Igasugune muudatus toob aga endaga paratamatult kaasa reaktsiooni. Valgevene keele ja kultuuri edendamine on küll üks vähesed nõu legitiimseid ühiskondlikke tegevusi, mida Minski võimud tolereerivad (nii nt tegutseb ühe Valgevene suurema MTÜ-na juba aastast 1999 Товариства беларускай мовы імя Францішка Скарыны¹⁰), kuid eriti idapoolsetes oblastites, kus vene rahvusest elanikkond on enamus, kutsub taoline areng esile tõenäoliselt vastuseisu.

⁶ Ryhor Astapenia, „How Russian Culture And Media Shape Belarusian Politics“ <http://belarusdigest.com/story/how-russian-culture-and-media-shape-belarusian-politics-16833>

⁷ <http://ruskiymir.ru/en/rucenter/catalogue.php>

⁸ Teleprogramm <http://belsat.eu/ru/programs/mova-nanovo/> räägib enda annotatsioonis: „Ehkki paljud valgevenelased nimetavad valgevene keelt emakeeleks, pole nad võimelised selles vabalt väljenduma. Ja ka valgevenekeelsetele pole vähesel praktilisusel juures liiast omandada uusi sõnu ja väljendeid.“

⁹ Foto võetud

<https://www.facebook.com/UNIAN.net/photos/a.362897783771953.81094.112821225446278/860565764005150/?type=1&theater>

Fotol hoiab mees plakati, millel raskestitõlgitav teravmeelne kulinaar-keeleline sõnamäng, mis sisuliselt räägib valgevene ja ukraina rahvuste lähedusest.

¹⁰ <http://tbn-mova.by/>

Võttes arvesse Valgevene äärmiselt rasket majanduslikku olukorda, meeletut inflatsiooni (eelmisel aastal ületas see 20% näitaja¹¹), eelmise aasta lõpus sisse viidud ränka 30% maksu välisvaluuta ostjatele jne, on protesti suhteliselt hõlbus õhutada isegi vaatamata totaalsele lähenevale kontrollile.

Vene meedias ja blogosfääris on võimalik tajuda Valgevene teemal ilmuvate kirjutiste tooni muutumist. Valgevene rahvuslikku segmenti kujutatakse „fašistidena“ ja Lukašenkot kui nõrka liidrit, kes ei suuda ohule vastu seista¹².

Seega võib üldistatult öelda, et presidendivalimiste eel (peaks toimuma nov 2015) on Valgevene president Aleksandr Lukašenko sattunud väga keerulisse olukorda. Muutunud väliskeskonna tingimustes soovib ta nautida ootamatult kaela langenud toetust Lääne poolt, teiselt poolt ei saa ta tunnustada Venemaa-poolseid vägivaldseid piiride nihutamisi. Tajudes ohtu, et teda võidakse Moskva poolt võimult kõrvaldada, üritab ta ettevaatlikult tugevdada rahvusriiklikku suveräänsust, riskides venemeelse nn Anti-Maidani korraldamisega ja seeläbi ikkagi võimu kaotamisega.

¹¹ <http://www.tradingeconomics.com/belarus/inflation-cpi>

¹² <http://belarusdigest.com/story/russian-media-attack-belarus-warning-minsk-21055>